УДК 81'37:81'367.624=112.2

Г. В. Хрупіна
(Донецьк)

ДІЄСЛОВА НЕГАТИВНОГО ПСИХІЧНОГО ВПЛИВУ НА ВОЛЬОВИЙ СТАН ЛЮДИНИ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Досліджено структуру дієслів психічного впливу (ДПВ) у сучасній німецькій мові. Головну увагу приділено розгляду лексико-семантичної підгрупи ДПВ зі значенням негативного психічного впливу на вольовий стан людини, семантичному аналізу синонімічних рядів дієслів, що входять до її складу, й аналізу окремих ДПВ.
Ключові слова: *дієслова психічного впливу (ДПВ), семантичні ролі, валентність дієслів, синонімічний ряд, формула тлумачення.*

Исследована структура глаголов психического воздействия (ГПВ) в современном немецком языке. Главное внимание уделено рассмотрению лексико-семантической подгруппы ГПВ со значением негативного психического воздействия на волевое состояние человека, семантическому анализу синонимических рядов, которые входят в её состав, и анализа отдельных ГПВ.
Ключевые слова: *глаголы психического воздействия (ГПВ), семантические роли, валентность глаголов, синонимический ряд, формула толкования.*

The article deals with the structure of mental influence verbs (MIV) in the contemporary German language. It focuses mostly on the lexical-semantic subgroup of MIVs with the meaning of negative mental influence on the human will, on the semantic analysis the synonymic sets of the verbs, being a part of it, and on the analysis of individual MIVs.
Key words: *mental influence verbs (MIVs), semantic roles, valency of verbs, synonymic set, interpretation formula.*

Дієслова психічного впливу відіграють важливу роль у лексиці німецької мови і часто уживаються. ДПВ використовуються у мові для передачі змін емоційного, розумового, інтелектуального або вольового стану істоти, які викликаються під нефізичних впливом іншої істоти. Теорію психічного впливу найповніше представлено в психології та психолінгвістиці, де вплив характеризується як процес і результат зміни поведінки людини, її установок, намірів, уявлень і оцінок при взаємодії іншою людиною

[3, с. 37]. Воля – це здатність зробити вибір, чинити дії і вчинки. Вольові стани виникають при подоланні зовнішніх і внутрішніх труднощів. Негативний психічний вплив на волю людини характеризується обмеженням або знищенням його моральної стійкості, свободи, незалежності, в придушенні рішучості до дії і мобілізаційної готовності. У цій статті здійснюється спроба класифікації дієслів, що описують негативний психічний вплив однієї людини на волю іншої людини.

У 1975 році Ю. В. Фоменко виокремив, класифікував і дав загальну характеристику ДПВ у російській мові [6, с. 3-22]. У класифікації англійських дієслів Г. Г. Сильницький розподілив ДПВ в групу „інформативів емоційного впливу" [4, с. 48]. О. В. Падучева визначила ДПВ як „структурне ядро класу дієслів емоцій" [2, с. 276]. Поняття „дієслова психічного впливу" в зарубіжній лінгвістиці закріпилося з часу, коли його уперше використала в своїх працях німецька дослідниця Ірене Рапп [13]. Макс Мьоллер, який дослідив психічні дієслова дії з точки зору граматики, підкреслив їхню каузативність і цілеспрямованість [12, с. 11-19). Сільвія Кучер використала моделі з семантичними ролями й оглянула конструктивну варіативність і реалізацію аргументу у так званих „Psychverben" [10]. Така зацікавленість ДПВ підкреслює важливість цих дієслів для лексиконів сучасних мов і дає можливість розглядати ці дієслова як міжмовний феномен.

Досвід попередніх досліджень дозволяє визначити ***актуальність*** теми цієї роботи, яка зумовлена тим фактом, що підгрупа ДПВ зі значенням негативного психічного впливу на вольовий стан людини ніколи не виділялася й не досліджувалася як окрема лексико-семантична підгрупа в німецькій мові попри частотність використання таких ДПВ, численність і важливість у базовому лексиконі носіїв кожної мови.

Мета статті полягає у виведенні формул тлумачення, аналізі й описі синонімічних рядів (СР), які входять до складу підгрупи зі значенням негативного психічного впливу на вольовий стан людини, та створенні семантичної класифікації ДПВ з таким значенням в німецькій мові. Отже, ***об'єктом дослідження*** є ДПВ зі значенням негативного психічного впливу на вольовий стан людини, а ***предметом дослідження*** – вивчення семантичних особливостей таких дієслів. ***Матеріалом дослідження*** послужили

лексико-семантичні варіанти (одне з можливих значень) ДПВ зі значенням негативного психічного впливу на вольовий стан людини як найпростіші одиниці їхньої смислової структури, дібрані шляхом суцільної вибірки з тлумачних одномовних словників німецької мови [9; 11; 14]. Загальна кількість вибірки становить 2500 ДПВ, серед яких 179 ДПВ зі значенням негативного психічного впливу на вольовий стан людини. Текстові приклади у кількості речень взято з відповідної кожному дієслову словникової статті Дудена [9], Лангеншайдта [11], лінгвістичного порталу корпусу лексики Лейпцігзського університету [7] або з порталу Проекту Берлінсько-Бранденбургзської Академії наук [8][1].

Основними актантами всіх дієслів є суб'єкт й об'єкт, які співвідносять відповідно зі стимулом (далі Stim), що позначає джерело сприйняття, та експерієнцером (Exp), носієм відчуттів і сприймань, який зазнає істотних змін. До семантичних валентностей другого плану, слідом за Ю. Д. Апресяном [1, с. 125–126], відносяться засіб Med (від англ. *medium* ›засіб‹), інструмент Instr (від англ. *instrument* ›інструмент‹); мета (Dest) від англ. *destination* ›мета‹) та інші. Кожен окремий синонімічний ряд організований так, що ДПВ з інтегральною семою завжди стоїть на початку і дає назву всьому ряду. Наступні лексеми стоять у СР в алфавітному порядку. Позитивність чи негативність значення ДПВ визначалася залежно від характеру впливу суб'єкта на об'єкт. Під негативним малося на увазі некорисне, несприятливе, несхвальне, насильницьке значення. Під позитивним – корисне, сприятливе, схвальне, ненасильницьке значення. Під нейтральним на увазі малося значення, яке не містило в собі ні негативних, ні позитивних рис. **Підгрупа** ДПВ зі значенням психічного впливу на вольовий стан людини складається з **трьох мікрогруп:** ›негативний психічний вплив на вольовий стан людини‹, ›позитивний психічний вплив на вольовий стан людини‹, ›нейтральний психічний вплив на вольовий стан людини‹.

До мікрогрупи ДПВ зі значенням **›негативний психічний вплив на вольовий стан людини‹** належать **179 ДПВ**, сгрупованих у **26 СР**, а саме: ›зваблювати, загравати, спокушати‹ (34

[1] Переклад семантичних тлумачень ДПВ та текстових прикладів з німецької виконано автором.

ДПВ); ›знищити когось морально‹ (34 ДПВ); ›змушувати‹ (15 ДПВ); ›нав'язувати‹ (12 ДПВ); ›принижувати‹ (8 ДПВ); ›вербувати‹ (7 ДПВ); ›панувати над кимось‹ (7 ДПВ); ›напирати на когось‹ (6 ДПВ); ›звалювати, перекладати на когось моральний тягар‹ (5 ДПВ); ›підпорядковувати‹ (5 ДПВ); ›покарати морально‹ (5 ДПВ); ›нехтувати‹ (4 ДПВ); ›боротися морально‹ (4 ДПВ); ›відраджувати, відговорювати‹ (4 ДПВ); ›вимагати, шантажувати‹ (4 ДПВ); ›допитувати‹ (4 ДПВ); ›переслідувати морально‹ (4 ДПВ); ›погрожувати‹ (4 ДПВ); ›морально закабалити, поневолити‹ (3 ДПВ); ›язвити, уражати, шпигати словами‹ (2 ДПВ); ›позбавити впливу, влади, могутності‹ (2 ДПВ); ›шкодити‹ (2 ДПВ); ›командувати‹ (одне ДПВ); ›маніпулювати‹ (одне ДПВ); ›провокувати‹ (одне ДПВ); ›тиранити‹ (одне ДПВ).

СР **›принижувати‹** (8 ДПВ; формула тлумачення: ***›X demütigt Y‹***: істота/неістота **X** навмисне усвідомлено психічно впливає на істоту **Y**, ставить **Y** в принизливе становище і каузує в **Y**-ка відчувати якусь негативну реакцію (найчастіше образу))**:** ***demütigen*** (*jemand demütigt jemanden*) ›хтось з кимось обходиться погано, що порушує його честь і гордість‹; ***erniedern*** (*jemand erniedert jemanden*) ›хтось когось принижує‹; ***erniedrigen*** (*jemand erniedriegt jemanden*) ›хтось з кимось обходиться погано, що порушує його честь і гідність‹; ***herabsetzen*** (*jemand setzt jemanden/etwas herab*) ›хтось когось/щось (особу чи річ) критикує марно, приписує їм більш незначну вартість, ніж вони мають‹; ***mortifizieren*** (*jemand mortifiziert jemanden*) ›хтось з кимось обходиться погано, що порушує його честь й гордість‹; ***herabwürdigen*** (*etwas/jemand würdigt jemanden herab*) ›хтось образливим способом звертаються до когось без необхідної поваги, відповідної його честі‹; ***entwürdigen*** (*jemand entwürdigt jemanden*) ›хтось когось позбавляє честі і гідності‹; ***degradieren*** (*jemand degradiert jemanden von etwas zu etwas*) ›хтось когось понижує у званні‹.

Семантика деяких ДПВ СР ›принижувати‹ заснована на метафоричних перенесеннях прямого значення: ›знижувати, опускати‹ (3 ДПВ): *erniedern*, *erniedrigen*, *herabsetzen*.

Семи СР: ›вплив‹, ›каузальність‹, ›спрямованість на об'єкт‹, ›приниження‹.

а. Префікси цього СР семантично вмотивовані: ***er-*** (2 ДПВ) зі значенням „приведення когось в певний стан” [5, с. 133]; ***de-*** (од-

не ДПВ) зі значенням „протилежної дії у запозичених дієслів” [5, с. 151]; ***ent-*** (одне ДПВ) зі значенням, „протилежним значенню безпрефіксального дієслова при основах дієслів подвійної спрямованості похідності” [5, с. 127]; ***herab-*** (одне ДПВ) зі значенням „зменшення, зниження, приниження” [5, с. 202]:

1. … damit ***hast*** *du* (Stim) *dich selbst* (Exp) ***erniedrigt*** [9]. ›… цим ти принизив себе сам‹;

2. Sie (Stim) *darf ihn* (Exp) *nicht* ***herabsetzen*** [7]. ›Вона не може його принижувати‹;

3. ... eine Reinigung des nationalen Denkens von allen Faktoren (Stim)*, die* (Stim) *den Gegner* (Exp) *entmenschlichen und* ***entwürdigen*** [8]. ›… очищення національного мислення від всіх факторів, які позбавляють супротивника людяності і принижують‹.

ДПВ СР ›принижувати‹ двовалентні із сирконстантом способу (Mod): [DWDS]. *Die Äußerung* (Stim) ***hat*** *ihn* (Exp) *sehr* (Mod) ***gedemütigt*** [11]. ›Таке висловлювання дуже його принизило‹.

Дослідження дієслівної лексики в рамках лексико-семантичної підгрупи ДПВ зі значенням виклику нейтральних емоцій в об’єкта на матеріалі німецької мови дозволило зробити такі **висновки**:

1. попри незначну кількісну представленість ДПВ (179 ДПВ з 2500 відібраних), їхня семантична структура дозволяє рельєфно зобразити модель опису семантики всіх дієслів психічного впливу;

2. префікси цих ДПВ семантично вмотивовані, серед них найбільшу кількість мають дієслова з префіксом ***auf-*** (20 ДПВ) зі значенням „початок дії, зміна стану”, ***ver-*** (15 ДПВ), ***zer-*** (14 ДПВ), ***be-*** (14 ДПВ), ***an-*** (13 ДПВ), ***ab-*** (7 ДПВ), ***um-*** (6 ДПВ), ***unter-*** (6 ДПВ), ***nieder-*** (6 ДПВ), ***er-*** (6 ДПВ), ***ein-*** (5 ДПВ), ***über-*** (3 ДПВ), ***ent-*** (3 ДПВ);

3. використання системи семантичних ролей дозволило описати семантику ДПВ, визначити їхню семантичну валентність та скласти формули тлумачення для синонімічних рядів; загальною формулою тлумачення для цієї мікрогрупи є формула: ***›X негативно впливає на вольовий стан Y-ка‹*:** істота/неістота X усвідомлено/неусвідомлено психічно впливає істоту Y за напрямом обмеження або знищення його моральної стійкості і каузує в Y-

ка відповідну реакцію на подолання цих труднощів або на підкорення їм;

4. 16 СР з 26 мікрогрупи зі значенням негативного впливу на волю людини двовалентні, десять – тривалентні, крім основних актантів стимула і експерієнцера, у мовній ситуації присутні актанти результату (Result) (в одному СР), змісту (Content) (у трьох СР), засобу (Med) (у п'яти СР), інструменту (Instr) (в трьох СР); сирконстанти способу (Mod) (у двох СР), часу (Temp) (у чотирьох СР), місця (Loc) (у двох СР), мети (Dest) (у чотирьох СР), джерела (Is) (в одному СР), періоду (Period) (у двох СР) та причини (Caus) (в одному СР);

5. загальними семами підгруп є семи ›вплив‹, ›каузальність‹, ›спрямованість на об’єкт‹ + ідентифікаційна інтегральна сема для кожного СР;

6. найчисленніші серед СР, логічно, СР ›зваблювати, загравати, спокушати‹ (34 ДПВ) і ›знищити когось морально‹ (34 ДПВ), тому що зваблення і моральне знищення є найсильнішими проявами психологічної атаки на волю людини.

Подальші ***перспективи*** розвитку цієї теми вбачаємо в розширеному аналізі й описі інших СР і підгруп, які входять до складу ЛСГ дієслів психічного впливу, для створення їхньої семантичної класифікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Наука, 1974. – 377 с.
2. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Елена Викторовна Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с. – (Серия „Studia philologica“).
3. Різун В. В. Лінгвістика впливу : Монографія / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В. М. Корнєєв. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – 148 с.
4. Сильницкий Г. Г. Семантические классы глаголов в английском языке / Георгий Георгиевич Сильницкий. – Смоленск : СГПИ им. К. Маркса, 1986. – 112 с.
5. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / [А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурясов и др.] ; под рук. М. Д. Степановой. – М. : Рус. яз., 1979. – 536 с.

6. Фоменко Ю. В. Глаголы психического воздействия в русском языке / Ю. В. Фоменко // Вопросы теории русского языка. – Новосибирск, 1975. – №119. – С. 3-22.
7. Deutscher Wortschatz. – Leipzig : Universität Leipzig, Institut für Informatik, Abteilung Sprachverarbeitung, 1998–2012. [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : http://corpora.uni-leipzig.de – Bildschirmtitel.
8. Diditales Wörterbuch der Deutschen Sprache. – Ein Projekt der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften : www.dwds.de.
9. Duden. Deutsches Universalwörterbuch [Digital]. – CD-ROM. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, Bibliographisches Institut & Brockhaus AG, 2011. – Bildschirmtitel.
10. Kutscher S. Kausalität und Argumentalisierung: zur Konstruktionsvarianz bei Psychverben am Beispiel europäischen Sprachen / Silvia Kutscher. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2009 – 266 S. – (Linguistische Arbeiten, 528).
11. Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache [Digital] // Dieter Götz, Günther Haensch, Langenscheidt-Redaktion, Hans Wellmann. – CD-ROM zur Version 5.0, Redaktion 3. – Berlin / München : Langenscheidt KG, 2010 – Bildschirmtitel.
12. Möller M. Psychische Wirkungsverben des Deutschen // Deutsch als Fremdsprache / Max Möller. – 2007 – H. 1 – S. 11-19.
13. Rapp I. Partizipien und semantische Struktur / Irene Rapp. Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1997.
14. Wahrig digital. Deutsches Wörterbuch und Synonymwörterbuch // Hrsg. von Renate Wahrig-Burfeind. – CD-ROM zur 5. Auflage. – Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Institut, Wissen Media Verlag GmbH, 2007 – Bildschirmtitel.